

Jelena Krivokapić

OMAŽ GORDANI CVETKOVIĆ TOMAŠEVIĆ

**Umetnička grupa Ametist, Autor projekta Olivera Gavrić Pavić
Galerija Beograd, April–maj 2005.**

PREDSTAVLJANJE PROJEKTA ZAPIS

Projekat ZAPIS predstavlja svojevrsnu poetsku rekonstrukciju dijaloga i motiva koji mozaičke radove savremenih umetnika povezuju sa antičkim mozaičkim nasleđem sa naših prostora, i pre svega arheološkim otkrićima Gordane Cvetković Tomašević (1928–2003).

Izložba u galeriji 'Beograd', omaž ovom velikom arheologu, pokrenuta na inicijativu umetničke asocijacije Ametist, zamišljena je kao jedinstvena celina sastavljena iz dva segmenta.

Njen prvi deo obuhvatio je detaljni dokumentarni prikaz faza iskopina i nalaza sa lokaliteta Kosančićev venac, kao i idealne rekonstrukcije pronađene rimske palate sa raskošnim podnim i zidnim mozaicima. (Antički grad Singidunum iako je bio grad najvišeg ranga, nije dovoljno ispitan, tako da se ne znaju ni granice grada. Kosančićev venac je značajno i jedino mesto gde se antičkom Singidunumu može nesmetano prići. On je takođe najnepristupačnija kota grada gde su se formirala sva naselja od praistorije do danas.) Otkriću ovog antičkog lokaliteta prethodilo otkopavanje ostataka Narodne biblioteke Srbije iz 19. veka, spaljene u aprilu 1941. godine, čiji će se sačuvani nalazi i ostatak ugljenisane knjige naći u ovom delu postavke.

Drugi segment izložbe pretpostavio je originalne radove u crtežu i mozaiku, kojima 21 umetnik opisuje četiri domena ranohrišćanskog kosmosa, ikonografske celine po tumačenju Gordane Cvetković Tomašević, koji će se u galeriji naći u jedinstvenom rasporedu ponovljene predstave kosmosa iz nartekse Velike bazilike na Herakleji Linkestis kod Bitolja.

Otkrivanje i tumačenje upravo ovih 13 ranovizantijskih podnih mozaika na Herakleji Linkestis kod Bitolja je drugi važan arheološki poduhvat Gordane Cvetković Tomašević i inspiracija umetnika. Kao komplemetarni treći segment ovog projekta, uz prethodna dva, detaljno je obrađen u pratećoj kataloškoj publikaciji ove izložbe.

Autor projekta ZAPIS u ime grupe Ametist – grupe koja je osnovana 2001. sa ciljem da afirmiše mozaik kao retku i specifičnu tehniku monumentalnog slikarstva – je Olivera Gavrić Pavić. Umetnici čiji su originalni radovi predstavljeni ovom izložbom su Gordana Baškot, Petar Vujošević, Jelica Vuković, Olivera Gavrić Pavić, Desimir Denić, Radmila Mila Dragičević, Đorđe Jovanović, Radmila Lazarević, Snežana Marinković, Vesna Martinović Marović, Marijeta Milovanović Vukojević, Veselin Nišavić, Borislav Nježić, Ivan Pavić, Svetlana Pavlović Džindo, Aleksandar Popović, Javor Rašajski, Bisenija Tereščenko, Saša Filipović, Gordana Šijački i Paulina Šuster Jovanović.

IDEJNA ZAMISAO PROJEKTA ZAPIS, AUTOR PROJEKTA-OLIVERA GAVRIĆ PAVIĆ

Mozaik kao carska tehnika zidnog slikarstva na čudesan način spaja ne samo mozaičke tesere nego i ljude. Nedavno preminula Gordana Cvetković Tomašević, poznati arheolog, se u najvećem delu svog rada bavila iskopavanjem mozaika i njihovim tumačenjem. Kroz različite projekte koji su se neizostavno oslanjali na mozaik kao umetnički medij, umetnička grupa Ametist se susrela sa delom Gordane Cvetković Tomašević, i ovu izložbu posvetila njoj. Njeno naučno delo je razgranato u više pravaca i zahteva posebnu stručnu izložbu i studiju o njenom radu, a mi smo kao umetnici pokušali da se stvaralački dodirnemo sa živim, neumornim i nepokolebljivim

duhom ove jedinstvene ličnosti. Izdvojili smo njen rad na lokalitetima Kosančićev venac i Herakleja kod Bitolja.

Kosančićev venac je za nas nezaobilazna tačka u duhovnom i stvaralačkom smislu kao antički lokalitet sa jedinstvenim podnim mozaikom, dalekim korenem naših umetničkih predaka, i kao zgarište spaljene Narodne biblioteke. U ova dva arheološka sloja nalazimo tananu nit koja nas spaja sa daljim i bližim kulturnim nasleđem.

Za ime Gordane Cvetković Tomašević su neraskidivo povezana iskopavanja na Herakleji u periodu 1959.–1974. Među raskošnim ranovizantijskim mozaicima posebno se izdvaja mozaik iz nartekse Velike bazilike koji je postao naše umetničko polazište. Među pozvanim autorima su slikari–mozaičari sa kojima je grupa Ametist realizovala ranije projekte i jedan deo mlađih autora. Izložba je zahtevala nove radove tako da smo hteli da stimulišemo talentovane umetnike da rade u ovoj tehnici. Među crtačima se nalaze autori čije je delo već poznato široj javnosti i za koje je ova izložba takođe bila izazov. Prisutni su i umetnici o kojima se veoma malo zna kao Paulina Šuster Jovanović i njen preminuli suprug Đorđe Jovanović koji su radili u mozaičkim radionicama drugih slikara i nisu imali prilike da se samostalno predstave. Sakupljajući podatke za planiranu knjigu "Istorija savremenog mozaika u Srbiji i Crnoj Gori" došla sam u kontakt sa gospođom Paulinom i predložila joj da zajednički podelimo ovo novo umetničko iskustvo. Tako se izborom umetnika za različite projekte grupe Ametist na izvestan način beleži istorija savremenog mozaika na ovim prostorima. To je i osnovna namera grupe: da poveže mozaičko nasleđe i sadašnjost, da objedini savremene umetnike u naročitu mrežu promovišući grupno nastupanje po projektima, i da da poetičke smernice u savremenom mozaiku koje bi bile nezavisne od zakona tržišta i potreba naručilaca.

ZAPIS O GORDANI

Projekat Zapis kao treći projekat grupe Ametist je logičan sled putanje koju je opisala ova umetnička grupa tokom pet godina svog delovanja. Osnovana sa ciljem da promoviše mozaik kao retku i zahtevnu tehniku monumentalnog slikarstva grupa Ametist je svoju poetičku srodnost pronašla u najboljim primercima antičkog i ranovizantijskog mozaika sa domaćih prostora kao i u delima savremenih autora kao što je Aleksandar Tomašević. Tragajući za tačnim popisom mozaika ovog autora i pripremajući izložbu "Omaž Aleksandru Tomaševiću" u jesen 2001. smo se upoznali sa njegovom suprugom Gordanom Cvetković Tomašević. Ona nam je ubrzo postala mnogo više nego dragoceni saradnik. Grupa Ametist je objavila dva intervjua sa Gordanom C.T. u časopisu "Likovni Život". Sedam meseci nakon njene smrti, juna 2004.–te, u Biblioteci grada Beograda grupa Ametist je organizovala komemorativno veče i predstavljanje najnovije knjige Gordane C.T. "Ranovizantijski podni mozaici u episkopskom dvoru u Herakleji Linkestis".

Ova izložba je posvećena uspomeni na veliko naučno delo arheologa Gordane Cvetković Tomašević koja je između ostalog otkopala zgarište Narodne biblioteke na Kosančićevom vencu spaljene u aprilskom ratu 1941. i na istom mestu pronašla antički Singidunum sa jedinstvenim podnim mozaikom. Takođe je njeno životno delo pronalazak 13 podnih mozaika na Herakleji Linkestis kod Bitolja i tumačenje jednog od njih.

ZAPIS O SPALJENOJ KNJIZI

Reč Zapis obuhvata više slojeva ove izložbe: ona asocira na pismeni Zapis: na delo Gordane C.T.; zatim na Zapise svih sada već nepoznatih autora spaljenih knjiga na Kosančićevim vencu u nemačkom bombardovanju 1941, a radi se o pola

miliona knjiga, među kojima 1500 srednjovekovnih rukopisnih knjiga, na gotovo celokupno književno nasleđe Srbije, o kojem je veoma potresno pisala Gordana C.T. starajući se da se makar očuva uspomena na ovu biblioteku izradom projekta o uređenju ovog prostora koje nikada nije zaživelo; takođe ovaj naziv odnosi se na stvaralački mozaički Zapis, na zapis u kamenu koji povezuje nas savremene umetnike sa antičkim mozaičkim nasleđem. Ispod zgarišta biblioteke pronađeni su ostaci podnog mozaika, jedini primerak dosada pronađenog antičkog mozaika na tlu Beograda. Pripadali su civilnoj zgradi raskošno ukrašenoj pozlaćenim freskama i mozaicima na zidovima i podovima. Osim što je izuzetne izrade, podni mozaik je jedinstven spoj dve različite tehnike: opus tessellatum od slaganih kockica i teraca od razbacanih odlomaka, kao starije mozaičke tehnike. Sveden je na tri boje, a takav način ukrašavanja odlikuje najranije mozaike, helenističke, sa kraja II veka pre naše ere u Grčkoj i Italiji.

ZAPIS UMETNIKA U MOZAIKU I CRTEŽU

Gordana Cvetković Tomašević je dala veliki naučni doprinos tumačenjem mozaika iz nartekse Velike bazilike na Herakleji kao predstave ranohrišćanskog kosmosa. Upoznavanjem njenog detaljnog tumačenja ovog mozaika i kasnije susretom sa samim mozaikom (izložba grupe Ametist u Bitolju 2003.), stvorila se ideja da se koncepcijom jedne ovakve izložbe može pratiti osnovna postavka ranohrišćanskog kosmosa i time stvoriti jedno novo delo, novi mozaik sastavljen od dela savremenih umetnika u različitim materijalima. Izlagači su pošli od heraklejskog mozaika kao predložka i po oblastima ranohrišćanskog kosmosa dali lični doprinos građenju novog, imaginarnog mozaika radeći isključivo u dve tehnike: mozaik i crtež (tuš i pero).

Prvi hrišćani su smatrali da se kosmos sastoji od 4 domena: prvi, najsvetiji, je carstvo nebesa, drugi domen je raj, treći je zemlja i četvrti čine vode koje sve opasuju.

Po tumačenju Gordane C.T. na podnom mozaiku iz nartekse Velike bazilike na Herakleji mogu se prepoznati sve 4 oblasti ranohrišćanskog kosmosa. Prva, najsvetija oblast je motiv u medaljonu, u sredini kompozicije sa euharističkim simbolom koji označava pričešće i krštenje. Vinova loza je simbol Hristosa. Jelen i košuta koji u simetričnom stavu prinose usta peharu simbolišu Tajnu pričešća. Dva simetrična pauna označavaju Vaskrsenje. Postoje brojne varijante simetričnih slika na ranohrišćanskim mozaicima i sve označavaju isto, predstavu samog Boga, odnosno sjedinjenje sa Njim.

Raj je predstavljen kao Edenski vrt, divno mesto blaženstva sa plodnim drvećem, raznolikim pticama, antilopama koje se u spokojstvu šetaju među cvetnim žbunovima. Drveće se ne suši, živa bića ne umiru. Dok je prva oblast predstavljena savršenom statikom i simetrijom, nadzemaljskom slikom koja operiše figuralnim ali je kompoziciono nadčulna, nadvremenska i imaginarna, dotle već druga oblast sadrži iskustveno prepoznatljive situacije i blagu dinamiku leta ptica. Prvo je nedokučivo i nesaznatljivo, drugo može da se pojmi posmatranjem tvorevine u njenom najlepšem i najveličanstvenijem vidu.

Treću oblast, oblast zemlje opisuju divlje životinje u borbi. Borbi je mesto na zemlji, tako da na Heraklejskom mozaiku vidimo bika i lava u napregnutom skoku pred napad ili geparda kako proždire oborenu antilopu. Borduru ovog mozaika čine medaljoni sa prikazima riba, vodenih životinja i barskih ptica. Oni okružuju čitav mozaik i čine četvrtu oblast, oblast vode.

Projekat Zapis se može podeliti na prošlost i sadašnjost. Zapis o Gordani C.T. i o spaljenoj biblioteci treba da uvedu prošlost u našu svakodnevicu i da ostave trag u sadašnjosti dok su kreativni odgovori umetnika na četiri oblasti ranohrišćanskog

kosmosa aktuelna sadašnjost. Ovaj projekat je pokrenuo ne samo umetnike već i institucije kulture aktuelizovanjem nekih delova velikog mozaičkog tepiha srpskog kulturnog nasleđa.

Arheolog mr. **Gordana Jeremić**

REČ NA OTVARANJU IZLOŽBE

P oštovane dame i gospodo, čast mi je da vas u ovom divnom ambijentu pozdravim i kažem nekoliko reči o izuzetnom događaju koji nas je okupio u ovolikom broju. Izložba ZAPIS, čiji su idejni tvorci i realizatori gospođa Olivera Gavrić Pavić i članovi umetničke grupe AMETIST, osnovane pre pet godina s jasnim ciljem prezentovanja i promovisanja vrhunskih dometa savremene, antičke i ranovizantijske mozaičke umetnosti našeg podneblja, predstavlja 19. izložbu, kao i treći projekat ove grupe umetnika. Projekat, kao i njegova kruna u vidu ove izložbe, nose višeznačan i simboličan naziv ZAPIS, posvećen uspomeni na rad i dostignuća Gordane Cvetković Tomašević.

ZAPIS je TRAG, trag u vremenu, prostoru, trag u kamenu, na papiru, u pepelu ili zgarištu, u antičkom i recentnom štu, to je trag u simbolu, trag prošlog u sadašnjem. Grupa AMETIST je krenula TRAGOM ZAPISA jedne od najznačajnijih figura domaće i evropske istorije mozaičke umetnosti, doktora Gordane Cvetković-Tomašević (1928–2003), koja je strpljivo i minuciozno pratila TRAGOVE, za nas anonimnih, ali po dometima velikih umetnika-mozaičara perioda antike i rane Vizantije. Upravo ovaj ZAPIS je posvećen terenskom i naučnom radu Gordane Cvetković-Tomašević, sa fokusom na njena dva izuzetno važna segmenta, koji predstavljaju tačku susticanja i preplitanja prošlosti i sadašnjosti, na singidunumski mozaik i mozaik iz Velike bazilike u Herakleji Linkestis.

Pre gotovo trideset godina, na Kosančićevom vencu broj 12–16, otkrivajući naslage sloja rušenja Narodne biblioteke, stradale u savezničkom bombardovanju 1941. godine, sa zgarištem neprocenjivog bibliotečkog fonda, Gordana Cvetković-Tomašević je otkrila ostatke antičke građevine sredine 2.–kraja 2.–početka 3. veka naše ere, dekorisane podnim mozaicima, koji predstavljaju jedinstven nalaz i jedini TRAG mozaičke umetnosti i boravka i mozaičara na tlu Singidunuma. To je trag u PROSTORU, promišljeno izabranom da podseća na ZAPIS koji su nam ostavili ovi mozaičari, kao i na ZAPIS Gordane Cvetković-Tomašević, koja se temeljno bavila njima.

Osim rekonstrukcije crteža i "čitanja rukopisa", odnosno prepoznavanje stila i radioničkog porekla umetnika singidunumskog mozaika, Gordana Cvetković-Tomašević se bavila i složenim ikonografskim sadržajima na ranohrišćanskim mozaicima 4.–6. veka naše ere, sledeći TRAG nepoznatih umetnika i njihovih radionica, koji su ideje o osnovnim hrišćanskim kosmološkim principima pretvarali u ZAPIS kamenih i staklenih kockica u malteru. U tom smislu mozaik nartekse Velike bazilike u Herakleji Linkestis kod Bitolja bio je ključ kojim je Gordana Cvetković-Tomašević otvorila vrata i obasjala čitav svet simbola koji patvore kosmos, predstavljen na još preko 100 ranohrišćanskih mozaika iz centralnobalkanskih provincija, današnjih oblasti Srbije, Makedonije, Severne Grčke i Severne Albanije, koje su u kulturološkom kontekstu predstavljale jedinstvenu celinu, o čemu je temeljno, kompetentno i veoma nadahnuto u više mahova pisala. Prema sopstvenom priznanju autora, do otkrića heraklejskog mozaika 1964. godine, kockice mozaika ranohrišćanskih kosmoloških simbola nisu mogle biti konačno složene u celinu, tek sa ovim otkrićem vasseljena je dobila svoj jasan obris. Puki pojedinačni i grupni motivi, razasuti po brojnim mozaičkim